

Tekst Jean-François Lyotarda koji donosimo u prijevodu izvorno je objavljen u časopisu Critique, br. 369, veljača 1978., str. 198-205., pod naslovom »L'endurance et la profession«.

Jean-François Lyotard

Ustrajnost i zvanje

Danas je postala zavidna rijetkost dobiti plaću u zamjenu za vrstu diskursa koji nazivamo filozofijom. Ministri i obitelji koje upravljaju srednjoškolskim ustanovama na kraju ovog francuskog 20. stoljeća, misle da je dovoljno to što rade jer u skladu s duhom vremena, koje je njihovo, raditi znači proizvoditi, a to će reći nanovo proizvoditi s dodanom vrijednošću. Oni koji podučavaju filozofiju su tako osuđeni na desetkovanje ili nagore, a oni koji su je studirali ili su nezaposleni ili postaju taoci drugih zvanja. Ovdje ćemo razmatrati jednu vrlo neznatnu ali neočekivanu posljedicu: da unatoč tolikom odvratanju u društveno-profesionalnom kontekstu, i unatoč tome što je Odsjek za filozofiju na Vincennesu (Sveučilište u Parizu VIII) lišen na državnom nivou valjanosti svih sveučilišnih diploma i istraživačkih titula koje jedan Odsjek za filozofiju normalno dodjeljuje, »stopa pohađanja« predavanja ne prestaje svake godine rasti.

Zašto dolaze? Jednog ste dana ozbiljno postavili pitanje na jednom predavanju. Odgovorili su vam da je to njihova stvar, a ne vaša.

Po pravu jedna javna školska ustanova je organ kroz koji nacija osigurava obrazovanje svoje djece. Država je čuvar tih organa. Budući da je država oduzela Odsjeku za filozofiju na Vincennesu sav ugled, za očekivati je da on propadne. Ali djeca, istina je, velika djeca nacije, pa čak i stranci, uporno, u velikom broju, dolaze na predavanja. Zaključujete li da taj Odsjek svojim postojanjem prkosi idejama nacije, organa i njegova čuvara, a to zapravo znači idejama države?

Ulazite, oni vas čekaju. Nemate ništa pouzdano za reći, što je opći uvjet filozofske rasprave. Ali ovdje, osim toga, nemate ni kratkoročnog ni dugoročnog cilja određenog insititucionalnom funkcijom (pripremiti ovu ili onu diplomu, natječaj, prema planu i programu, i provjeriti na ispitu). Tako ste prepušteni neodređenim zahtjevima. (Pred njima ste u maloj prednosti u čitanju, ali su to, u svakom slučaju strahovito i sramotno neuredna čitanja filozofa.

– Na taj način, svaki od predavača na vašem Odsjeku priča o onome što se njemu sviđa? – Ne, na taj način nitko nije zaštićen u prvom redu u svojim vlastitim očima, odrednicama kojih se treba držati, i svatko treba dati svoje ime onome što kaže, ne pozivajući se na nužnost, i napredovati poput mutavca prema onome što želi da bi to izrekao. – Dramatizirate. – Ne zaboravite da vas svakog tjedna čekaju, a da vam ne povjere što očekuju od vas. – Ipak, dobro znate što želite postići... – Za jedno predavanje, da, vrlo precizno: na primjer, prikazati mašineriju jednog antistrefona stavljena u usta Protagore od strane Diogena Laertija. – Dakle vi ipak imate neku ideju na pameti.

Je li ta snaga ili ta slabost neka ideja zbog koje vjerujete, iz godine u godinu, da ćete analizom tog fragmenta Dielsa ili Kranza, i mnogih drugih poput tih, jedne u raspoznatljivom okružju misli tog tjedna, drugih na vidiku, za kasnije, dva mjeseca, jedan semestar, uspjeti.

– Uspjeti u čemu? Izdržati kroz jednu godinu? – Ne treba se tome smijati. U slobodnom smo padu kroz atmosferu, i bitno je ne pasti previše naglo. Zato se izmotavamo, usporavamo. Dakle, to kočenje uzrokovano institucionalnom prazninom, suprotno grozničavosti koju osjeća predavač obavezan da prođe određen program u ograničenom vremenu, izaziva ili pretpostavlja spor i lagan tempo. – Tempo istraživanja? – Ne, upoznali ste istraživače u egzaktnim znanostima, njihov ritam je ritam atletskih, ekonomskih i birokratskih natjecanja. Radije ritam učenja. Ali ne ritam studiranja. Studiranje je nešto na čemu radite. Na tim predavanjima, učenje se provodi pomalo na vlastiti način. Najavimo da ćemo proučavati Tukidida i tri godine kasnije još nismo ni počeli.

Međutim, vi također, ipak nešto želite. – Kad smo bili mlađi, mogli smo željeti svidjeti se, ili pomoći, ili voditi uvjeravanjem, ili razotkriti. Sad je to gotovo. Više ne znamo točno što želimo. Uspjeti objasniti nešto što ni sami ne uspijevamo shvatiti? Ali kada je predavanje dobro uspjelo, također znamo da, budući nam je uspjelo (njima) razjasniti ono što nama samima nije bilo jasno, predavanje zapravo nije uspjelo. Tjeskoba, kada uđemo u dvoranu, pogotovo na početku godine, nije toliko u tremi glumca ili tribuna (što može biti), u klaustrofobiji (svi ćemo izgorjeti tu unutra), u neprilici da ne znamo sve (što je zapravo ohrabrujuće), nego u vladavini jednog glupog Treba ići tamo koji ne kaže kamo.

Prije samo dvije godine, ovi ili oni ljevičarski komandosi bi ušli, ukazivali bi na magisterij, stil života zvijezda, na otuđenje, na pasivnost, isključivali bi struju, podizao svoje štapove, zaključavali nakratko učitelja i udarali učenike. Naše govorancije, naša predavanja, naša profinjenost su u njihovim očima u najmanju ruku smicalice, a vjerojatnije izdaje. Za njih, ovo je rat, stanje

hitnosti. Promišljati o metalepsi u priči devete knjige Zakona nije uzaludno nego kažnjivo. Oni znaju kamo treba ići.

Borili smo se malo. Samo smo jednom bili učinkoviti. Bilo je to na dan aktivnog štrajka. Što učiniti? Radili smo na elementima diskursa uvjeravanja, pomažući se nekim Platonovim dijalozima, Aristotelovim Retorikom i O sofističkim pobijanjima. Službena priopćenja koja su se odnosila na štrajk bila su podvrgnuta toj analizi. Nanovo se raspravljalo o platonističkoj pragmatici. Ulazi četa komandosa, sa palicama u rukama, vičući da prekidamo štrajk. Početak prepirke, uskoro nastavljen govorcijama po grupama između napadnutih i napadača. Prvi su ovako obrazlagali: s jedne strane naša je »normalna« aktivnost proučavati diskurs uvjeravanja, naročito politički; s druge strane, provoditi aktivni štrajk znači nalaziti se na radnom mjestu i zajedno razmišljati o diskursu koji potiče na ili odgovara od provođenja štrajka. Razlika između tih dviju aktivnosti je nezamjetljiva. Tvrdite da jest i mislite da bi bila zamjetljiva kad bismo upotrijebili određene riječi (iskorištavanje, otuđenje...) određene fraze (nije slučajno da...), određena vlastita imena (Marx...). Pitanje: koliko treba Marxova po rečenici da bi naš diskurs postao aktivan štrajkački po vašem mišljenju? Većina napadača se povukla priznajući da smo mi isto toliko »izgubljeni« kao i oni sami.

Ritam tekućeg proučavanja izgleda pipkajući i smiren. Ali prilikom svakog od tih jalovih predavanja, osjeća se askeza, nestrpljivost i strah. Ustajemo mnogo prije zore i kažemo si: večeras taj dio tekućeg proučavanja mora biti završen. Na primjer: izreći vremensku logiku Protagorina antistrefona prije ponoći. Jer prekосуtra je treba objasniti onima koji vas čekaju. Gledajući u njih a ne nosa zabijena u vaše bilješke. I budući niste zaštićeni nikakvom institucijom, treba im osim toga objasniti da je uputno, ili podnošljivo, govoriti o tome.

Dakle, sjednemo za stol, i ništa još nikada nije pokazalo da ćemo navečer shvatiti. I što ako nismo shvatili? Ili ako to oduzme više vremena nego što je predviđeno? Ako smo bili jako umorni? Ili ako smo se jednostavno prepustili ideji da nas je na kraju krajeva baš briga za Protagorin ili nečiji drugi antistrefon. Ili ako nam je došao u ruke dobar talijanski ili američki članak koji kaže o antistrefonu baš ono što smo mi zamišljali da treba kazati?

U posljednjem slučaju smo zadovoljni, moći ćemo održati predavanje pomoću tog članka. Ali isto tako, ljuti: ima nešto što smo primili i prenijeli a da to nismo promijenili niti bili time promijenjeni. To nije posao. Odgođeno za sljedeći tjedan. Što je tako odgođeno? Suočavanje, izazov, Božji sud. Zbog toga je moguće zaplesti se u antistrefonima, hoću reći: oko njih, kroz šest mjeseci. Začuđujući auditorij.

Ponekad si dopustite misliti da budući da broj ocjena vašeg rada raste, vi napredujete. Ali s godinama postajete svjesni da je upravo obrnuto, da gomilate smeće, otpatke, da se stvar o kojoj trebate razmišljati sakriva u izmicanjima bez kraja i metastazama.

Činjenica da to razočaranje koristite kao samu građu onoga što imate za reći, čini se odsada poput bijednog trika. Jer, takvo rješenje proizlazi jedino iz vašeg pamćenja, koje vam dopušta da usporedite ono što ste željeli postići s onim što držite, a ne iz imaginacije kojoj nije stalo da vi bilo što držite. Dakle, tu vlada amnezija. Tako dobro da nije čak ni istina da nešto »izmiče«. Nemojte se zadovoljiti tim jeftinim pesimizmom. Nema se što uspoređivati.

Određene knjige tako nastaju, kroz tjedno prežvakavanje. Postojalo je neko skicirano, neizvjesno obzorje. Napredovali ste tu i tamo, kroz dvije, tri, četiri godine. Ponekad su dijelovi analiza postali članci. Ipak, skupljate sve te pokušaje i objavljujete ih u knjizi. Stvoriti jednu takvu knjigu znači samo jednu stvar, da vam je dosta tog pristupa, tog obzorja, tog tona, tih predavanja. Naravno, bilješke pa čak i već napisani dijelovi ne oslobađaju vas od pisanja knjige, to će reći od toga da ponovno gotovo sve promislite. Ali to je zato da biste s time završili. Ono što nas ispunja zadovoljstvom, i euforija koju stvara knjiga, je činjenica da smo pri kraju. Dok je podučavanje nedovršeno poput učenja.

Ali da bismo završili i napisali knjigu, treba uspjeti biti zadovoljan onime o čemu smo razmišljali, ili o čemu smo barem vjerovali da razmišljamo. Upravo je u tome milost koja vam je dana na trenutak i veliki ste nesretnik ako je niste zgrabili da biste je iskoristili. No, isto tako ste nesretnik ako vas ta milost više ne napušta.

Mediji imaju jednu nerazumljivu naviku: traže od vas da govorite o vašoj posljednjoj knjizi. Kako uvjeriti medijatore u očiglednu činjenicu da ste knjigu napisali da biste s time završili i kad je jednom završeno da je zaista završeno? Oni vjeruju da je to lažna skromnost. Kažu da vam čine uslugu. Vi postajete gordi, zanemarujete tu vrstu širenja informacija, računate na neku drugu, osmozom ili kapilarnošću. Nakon nekog vremena više nemate izbora. Niste stvoreni za razmišljanje, vi ste filozof. Držite da nije prirodno razmišljati. Zavidite im, ali na dnu duše prezirete kolege, prijatelje koji rade u humanističkim znanostima, za koje se čini da su u simbiozi sa svojim proučavanjem, koji imaju korpus, metodu, bibliografiju, razmjene, strategiju. U razmirici ste čak i s bliskima, poput povjesničara filozofije, kojima se ipak divite. Volite nedovršeno. Ništa od onog što vi pišete neće nikada biti autoritetom za taj problem. Sigurni ste da se nitko, počevši od vas samih, ne može dobrovoljno povinovati odrednici ići tamo – ne znajući kamo. Znaete da radite ono za što niste stvoreni. Varalica ste. Mrzite sve to. Malo po malo to vam prestaje biti izvorom bilo kakve umišljenosti. Razlog što je Odsjek u

Vincennesu prijazan je u tom što se zbog potpunog pomanjkanja nametnutih ciljeva i metoda izvanredno malo prepušta izljevima samozadovoljstva: povjerenje u obmanu tu se ne gubi, maske su zadržane, kao i čast. Odsjek ne izdaje časopis niti je škola.

Mediji i svjetovnjaci se uzalud smiješe vašoj poniznosti insinuirajući da mnogi putovi vode do važnosti, i da je vegetiranje u vašoj montažnoj kući u dubini šume jedan način da je postignete, ali vi znate da to nije istina. Na katedrama s većim ugledom dođete u napast da kažete što treba misliti. Ovdje takva uobraženost nema utočišta.

Time uopće nije isključeno da se to jedno stanje stvari prikazuje poput predstave, i da privlači nekolicinu svjetovnjaka. Borite se protiv toga koliko je god to moguće, uklanjajući iz vašeg diskursa konotacije i pritom postajete, ako je moguće, sve trezveniji i temeljitiji. Na primjer, odričete se euforične metafizike energija, i obraćate se na logiku, naročito preskriptivnu logiku, strogu i odvratnu. Da, to razuvjerava neke svjetovnjake ali oni koji su najsvjetovniji ne odstupaju.

– Oni bi bili korisni vašoj ekonomiji, ako su to oni koji vas neprestano potiču da mijenjate frontu. Uostalom, što vi znate jesu li oni svjetovnjaci i što to zapravo znači?

Mijenjanje fronte, eto jedne ohrabrujuće metafore. Ono što je iza vas nije sigurnije, i čak je nesigurnije, od onog što je ispred vas. Nasmijava vas ideja nadilaženja. Ono što je energično proučavano jednu, dvije, deset godina ostavili ste »na ugaru«, neobrađeno. Proučavanje ne donosi red nego nered. Od vas se traži podosta flegmatičnosti.

Kad biste vjerovali da ono što trebate raditi jest imenovati neimenjivo, ili iskazati neiskazivo, ili izreći neizrecivo, ili zaokružiti nezaokruživo, ili odlučiti neodlučivo, i da to znači filozofirati, bio bi to znak nedostatka flegmatičnosti. Takvo afektiranje ostavite drugima.

Naravno da govorimo o onome što ne shvaćamo. Ali iz toga ne proizlazi da je to neshvatljivo. Čitamo, održavamo predavanja, da bismo vidjeli nisu li drugi slučajno shvatili. No, ideja da je to misija blijedi.

Oni postavljaju pitanja. Ponekad su pitanja doista postavljena, a ponekad ih oni samo postavljaju sebe same pitajući. Vi ste stiješnjeni između dužnosti da budete strpljivi i da slušate, i vašeg prava da budete nestrpljivi. Neki vam pišu, da bi vam obratili pažnju na citate i djela, da bi s vama podijelili svoja razmišljanja – i pitali. Neki jesu ili će biti vaši učitelji. Ispitujete dvije vrste shvaćanja: ponajprije ono koje vam dopušta da sutradan ocijenite Protagorin antistrefon u pismu logike vremena. To shvaćanje je čvrsto ali bespotrebno. Drugo je potpuno drugačije: naučiti nejasno, nakon mjeseci i godina proučavanja, zašto vas je zanimalo taj čudan jezični argument. Najprije ste ga

prihvaćali u općem ispitivanju lukavština, na primjer, koje su vas privlačile jer ste u njima vidjeli oružje protiv moćnih. Jer, slabi smo, govorili biste vi koristeći to kao opravdanje. Sve je izgledalo politički svrhovito, pregledavali ste raspoloživi arsenal. Lako ste pobijali one koji su vas smatrali isuviše sitničavim, premalo nestrpljivim da prijeđete na djela. Uspoređivali ste Geismarov nadgrobni govor iz Overneya s onim što ga Sokrat parodira u Meneksenu. Analizirali ste zatvorska pisma i izjave Rote Armee Fraktion (Frakcija Crvene Armije), u dosjeu koji je objavio Klaus Croissant, u svjetlu alternative između nepedagoške borbe i platonske pragmatike dijaloga. Antistrefon je prirodno našao svoje mjesto u toj općoj strategiji i kao takvog ste ga i proučavali. Zatim, dvije i pol godine kasnije priznajete uobraženost vašeg prvog manihejzma: antistrefon može vrlo lako biti oružje na raspolaganju slabima; on je također i snaga filozofskog diskursa, budući da se taj diskurs sastoji od refleksivnih (ili spekulativnih) tvrdnji od kojih je i on jedan tip. Vaš opći pristup paradoksima je time promijenjen, kao i vaša »politika«. Tako vi kažete. Vaš auditorij, osobito stranci iz siromašnih zemalja, drže da ste tim pomakom opet izgubili na borbenosti, da ste još više postali podložni ugađenom stilu i hladnoj misli koje nazivaju francuskim i koji ih tjeraju u očaj. S vaše strane, vi malo pomalo prestajete opravdavati svoje interese, svoje nespokoje, i uljepšavati svoj nered. To na kraju krajeva može postati i izazov.

Tko će vas slijediti ako čak ne kažete ni kamo želite ići? No, vi uživate u toj tišini. Osjećate da je njena neprozirnost zanimljivo sredstvo protiv hegelijanizma i, općenito, apsolutizma. Na taj način mislite doprinijeti djelomično, pa makar i neznatno, sudbini onoga za što vjerujete da je filozofija: izraziti, a ne samo shvaćati. I na kraju ste u skladu s Odsjekom, koji je i sam više izraz nego organ.

Sve su rjeđi ustupci onome što osjećate da auditorij očekuje. Željeli biste doći do točke na kojoj više ne činite ustupke ni željama svog vlastitog uma, tako da ga otvorite prema mislima koje ne očekuje. Više ne čitate da biste opljačkali autore nego da biste se sakrili od samog sebe. Tu dekuluralizaciju tražite u svim smjerovima: u znanstvenoj fantastici, underground kinematografiji, lingvistikama i osobitim logikama, plastičnim i zvučnim čudovištima, iznenađujućim banalnostima, ponovljenim kosim čitanjima. Nepostojani ste u svojim savezništvima poput divljaka iz Clastresa (zatvorenici koji su se u toku pokušaja bijega okrenuli protiv čuvara koji su im prije toga pomagali), ali iz drugog razloga, u najmanju ruku obrnutog: u ratu ste protiv institucija svog vlastitog uma i protiv svog identiteta. I znate da pored svega toga bez sumnje samo nastavljate zapadnu filozofiju, njenu tegobnu razuzdanost, i njenu prijaznu ravnodušnost. Barem znate da je jedina prilika (ili neprilika) da to učinite stavljajući filozofiju izvan nje same.

Prevela s francuskoga:
Irena Kocijan